

PINTES GÁBOR – MENDEL ELEONÓRA – ZELENÁ HANA

CSALÁD, ÉRTÉK, MAINSTREAM¹

A köztudatban és szakmai téren is vannak olyan témák, amelyek állandó aktualitással bírnak. S persze beszélhetünk olyanokról is, amelyek a legújabb problémákat és kihívásokat reflektálják. A tanulmányunk címében szereplő három szó, fogalom érinti és kimeríti mindkét területet. Lehet, hogy sokak számára a családról gondolkodni, kutatni elcsépelet témának tűnhet. Ezzel a vélekedéssel kerül szembe azonban az a gyakori megállapítás, végkövetkeztetés, hogy rengeteg nevelési és oktatási probléma kezdete és vége is a családban keresendő.

Amikor a legmodernebb trendeket, kihívásokat említettük pár sorral feljebb, leginkább olyan „menő” neveléstudományi témákra gondoltunk, mint az inkluzivitás kérdése, az inkluzív edukációs környezet

megteremtése és megvalósítása, a digitalizáció az edukációs folyamatban, stb.. Ezen „trendi” témákkal szemben családról értekezni tényleg már-már maradi témaválasztásnak tűnhet. Ezt leginkább akkor tapasztaljuk, ha nevelési-oktatási látószögünket leszűkítjük, és csak egy problématerületet ragadunk ki a „nagy összefüggésekből”. Ilyenkor csak részsikereket (esetleg kudarcokat) tudunk elérni, mivel nem áll össze az a bizonyos kép, és hiányoznak olyan alapvető részek, melyek tényleg értelmet adnának az egész kutatói tevékenységnek. Nagyon nagy hibának tartjuk azt, ha a kutatói tevékenység nem épül jó és stabil alapokra, és meglovagolva a legújabb trendeket, engedünk a csábításnak, s a képzelt kutatási „építményünket” a harmadik emeletől felfelé kezdjük építeni.

Megannyi releváns neveléstudományi szakirodalmat tanulmányozva arra a megalapozó következtetésre jutottunk, hogy az elmúlt közel fél évszázad kutatása szinte állandó, intenzív nevelési és oktatási krízisről ad számot. Ide soroljuk az 1989 előtti nyugati világ szemléletét is és a múlt század 90-es éveitől számított közép-európai kutatások eredményeit is. Felmerül persze a kérdés: nem a ránk jellemző pesszimizmus diktálja ezeket a megállapításokat? Esetleg, nem funkcionál hajtóerőként, katalizátorként az, ha válságról, romló állapotokról hallunk egyfolytában, és a „szakma” sem képes túl sok jót megállapítani és prognosztizálni? Mielőtt konkrét válaszokat keresnénk, sokkal inkább a körülményeket és az összefüggéseket kell felfedni ahhoz, hogy tényleg lássuk, hol található a problémák fő forrása. Azt sem gondoljuk, hogy ezen tanulmányunk képes lehet felfedni minden összefüggést, és biztos megoldást kínálni évtizedes problémákra. Tanulmányunkban megkíséreljük a családképet kialakító puzzle körvonalait felvázolni, valamint rámutatni arra, hogy melyek azok az ok-okozati összefüggések, melyek miatt nem tiszta és egységes a nevelésről és oktatásról alkotott és kialakított képünk. Amit talán a legnehezebb vállalkozásunknak tartunk: rámutatni arra, miért nem működik az, aminek működnie kellene, és melyek lehetnének azok a korrekciók, melyek az elhúzódó krízis állapotán változtathatnának.

MAINSTREAM, ÉRTÉK ÉS CSALÁD

Talán ellentmondunk kicsit önmagunknak azzal, ha vizsgálódásunkat nem az alagsorral, illetve a pinceszinttel kezdjük. Ahhoz, hogy a vizsgált problémát megfelelő módon közelíthessük meg, változtattunk a címben megadott sorrenden.

Fotó: Freepik

¹ Ezen tanulmányunk a KEGA 007UKF-4/2020 pályázati projektek megoldásának keretén belül valósult meg.

A mainstream kifejezés alatt valamiféle fő-sodrát, domináns áramlatot értünk. Igen, a divat, a trendi és a „menő” fogalmait is szinonimaként említhetjük. Azonban tudjuk, hogy itt már súroljuk egy kicsit a „laikus és szakmaiatlan jelzők” határát, mégis használjuk a kifejezést, mivel a téma megértését elősegítheti. Szaknyelven szólva beszélhetnénk domináns paradigmáról is (Kuhn, 2002), mely azon nézetek, felvetések és vizsgálódási szempontok és eljárások együttesét jelenti, melyeket a tudományt művelők nagy többsége kiindulópontként fogad el. A mainstream sokféle tényező és változó szempontjából vizsgálható. A mi esetünkben a vizsgálódás középpontjában a család és annak globális szerepe, funkciója áll. Ezért ahhoz, hogy megértsük a család mainstream pozícióját, az eddig általánosságban említett tényezők és változók mainstream jellegét kell vizsgálat alá vetni. Mindez, persze, egy tanulmány számára túlságosan nagy célkitűzés lenne. Figyelmünket ezért a család axiológiai dimenziójára kívánjuk irányítani (releváns vizsgálati szempontok lehetnek a kulturológiai, gazdasági, politikai, lélektani, biológiai és egyéb szempontok, melyek részben külön-külön is, de egymás összefüggéseiben is vizsgálhatók).

Érdekes módon az értékek fogalma valahogy mindig a cím/alcím közepére került, s talán nem véletlenül. Azt ugyanis, hogy miként értelmezzük és határozzuk meg a család lényegét, szerepét, küldetését, csakis az értékek mentén és a család által képviselt (vagy nem képviselt), felvállalt (vagy nem felvállalt) és közvetített (vagy nem közvetített) értékek által tehetjük meg. Még pár gondolat erejéig maradván a mainstream jelenségénél, felvetődik az a gondolat, illetve újabb kérdés: mi történik, mit tehetünk akkor, ha a mainstream által képviselt értékek, értékrendszerek és értékorientációk szemben állnak azon értékekkel, melyek alapvető módon határozzák meg a család lényegét, funkcióját, küldetését?

Visszatekintve kb. másfél évszázadra, világosan láthatjuk, hogy világnézeti, filozófiai, ideológiai szempontból (kinek mi szimpatikusabb) komoly törés és változás következett be. A mindennapok embere talán nem érzékelte mindezt olyan drámai módon, mint azt a szakirodalom vizsgálata által tehetjük (Magyari Beck, 2003; Pintes, 2015), de a változás és annak következményei mégis alapvetők és nagyon mélyrehatóak. A 19. század utolsó harmadáig/negyedéig ugyanis a nevelés irányultságát, értékorientációját a nyugati társadalmakban a kereszténység által képviselt érték- és normastruktúra határozta meg. Mindez érvényes a nevelés tartalmi és részben processzuális dimenziójára is. A modern kor pozitívizmusa/empirizmusa és az azt követő posztmodern kor globális destrukciója megszüntetett egy sereg olyan állandónak tartott értéket, melyek a család szempontjából úm. pilléreként funkcionáltak (Rajský, 2021). Tisztában vagyunk azzal, hogy 2022-t írva nem gondolkodhatunk a másfél évszázaddal ezelőtti összefüggésekben. A fent említett jelenséggel viszont egyértelművé szerettük volna tenni azt, hogy a 150 évvel ezelőtti és napjaink mainstreame között lényegi különbség van, ami alapvető hatással bír vizsgálódásunk tárgyára, azaz a családra.

MI AZ, AMI EGYÉRTELMŰEN VÁLTOZOTT ÉS MIT EREDMÉNYEZETT MINDEZ?

Nem véletlenül emeltük ki az érték és normastruktúra úm. pillér-szerepét. Bármennyire megváltozott a család funkciójának és értékének a megítélése, abban azért konszenzust vélünk felfedezni, hogy a család mint társadalmi, edukációs, lélektani stb. tényező, bizonyos pillérek nélkül nem létezhet. Abban viszont már hiába keresnénk egyetértést, hogy mi alkossa a család legalapvetőbb támaszát. A másfél évszázaddal korábbi helyzetre utalva nem azt akartuk sugallni, hogy a nevelés és oktatás szempontjából a család problémamentes tényező lett volna. Az viszont tény, hogy a család életének, a családban történő nevelésnek volt egy stabil pontja, volt értékekkel és normákkal kikövezett „életútja”. Többször használtuk ezen tanulmányunkban a „stabil” jelzőt. Nem véletlenül. Szilárd meggyőződésünk ugyanis, hogy a család életének, cél- és értékstruktúrájának egyik legjellemzőbb sajátosságának a stabilitás kell, hogy legyen.

A család intézménye ezzel szemben olyan strukturális és funkcionális változásokon ment keresztül, melyek pontosan a stabil pontokra gyakoroltak komoly hatást. Ezen változásokat semmiképp sem tarthatjuk a múlt jelenségének. Ellenkezőleg. A változások sokkal inkább akcelerációs sajátosságot mutatnak, és alapjaiban változtatnak meg sok mindent, amit korábban konstansnak hittünk. Korábbi tanulmányainkban (Pintes, 2014) egyértelműsítettük azon nézetünket, mely szerint a nevelés mint személyiség- és jellemformáló folyamat nem lehet semleges. A semlegességet teleológiai és axiológiai szempontból értjük. Eszmény(kép), érték és értékorientáció a nevelésben igenis elkötelezettséget és választást jelentenek. Pontosabban feltételeznek. Ezért tartottuk fontosnak megjegyezni, hogy a másfél évszázaddal korábbi nevelési elméletnek és gyakorlatnak megvolt a maga jól körülhatárolható érték- és normastruktúrája. Ezzel szemben a 21. század nyugati szemléletű neveléselmélete ritkán képes pontosan megfogalmazni a stabilitáshoz elengedhetetlen célméletet és értékkezetet. Mindennek strukturális és funkcionális okai és következményei is vannak. Hogy mindez nem járul hozzá a család intézményének és a benne megvalósuló folyamatok stabilitásához – az tény. Felmerül ezért (is) a kérdés: mit lehet tenni mindezért, illetve a negatív tendencia visszaszorítása érdekében?

Az első lépésnek mindenképpen olyan irányba kellene mutatnia, mely szerint a neveléstudományi, lélektani és szociológiai vizsgálatok tényét (melyek szerint a családok terén nincs minden rendben) elfogadják maguk a családok is – és őszintén kívánják a változást. Az efféle „beismerésre” irányuló kutatással direkt módon nem volt szerencsénk megismerkedni. Az indirekt módon történő elemzések (statisztikák alapján: pl. a családok szétesésére vonatkozóan, a család funkcióinak diszfunkciója alapján, nevelési és oktatási problémák/zavarok visszavezetése a családban végbemenő és megvalósuló folyamatokra, stb.) viszont egyértelmű bizonyítékkal szolgálnak a feljebb említett problémák gyökérének meghatározására. Tisztában vagyunk azzal, hogy időben releváns komparatív elemzést elvégezni csak eltérő sajátosságokkal rendelkező csoportok, kultúrák között lehetséges. Többször említettük már az időtényezőt, mely érdekes szempontja lehetne egy családról szóló összehasonlításnak. Erre csakis longitudinális kutatás adhatna választ, mely generációk érték- és normaszemléletét vetné össze.

Gyakorlati tapasztalat alapján állíthatjuk, hogy a családról szóló és a családban történő neveléstudományi kutatások a legigényesebb tematikai vizsgálódások közé tartoznak. Részben maga a téma, másrészt a kutatás tárgya képez olyan bizonytalansági tényezőt, mely jelentős nehézség elé állítja a kutatókat. A Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Pedagó-

| Fotó: Freepik

elengedhetetlen célja és eszköze) valahogy mindig is a család hatáskörébe, feladatai közé sorolandó. Még törvényi szinten is a család rendelkezik azon „privilegiummal”, mely szerint meghatározhatja saját értékrendszerét és -orientációját. Ebbe tartozik bele a döntéshozatal lehetősége a jövő generációk esetében is. S itt lép ismét képbe az idő tényezője.

Mind az abszolút, mind az aktív idő szempontjából az iskola (és egyéb edukációs intézmények) úm. köröket vernek a családra. Aktív idő alatt azt az intencionális nevelőhatásra fordítható időt értjük, mely konkrét befolyással lehet a nevelt személyiségére. Ezzel egyetemben alakul ki az axiológiai tudata. Ezzel a megállapításunkkal nem a család lebecsülését, illetve alárendelt szerepét szeretnénk sugallni. Sokkal inkább azt, hogy az iskola intézménye nagyon komoly tényezője korunk nevelésének. Pontosán ezen oknál fogva döntött úgy a kutatócsapatunk, hogy kutatásunk konkrét célja olyan kooperatív kompetenciák fejlesztésére irányuljon, melyek előfeltételei lesznek a leendő pedagógusok (tanítók, tanárok, nevelők) családokkal együttműködő tevékenységéhez. Egy 205 fős mintán elvégzett kvantitatív orientációjú kutatás eredményei nem hoztak és szolgáltatnak szélsőséges eredményeket. Ötfokozatú skálán (1 a legkevésbé jellemzőt, az 5 a leginkább jellemzőt jelentette) mért egyik legegységesebb eredménye, hogy a jelenkor szülei szinte semmiben sem különböznek a korábbi generációk szüleitől (4,03 pontérték). Ennek az eredménynek mond részben ellen az a következő állítás, mely szerint a ma szülei leginkább liberális beállítottságúak (4,054 pontérték). A középértéktől némileg eltérő értéket mutattak azon válaszok, miszerint korunk szülei kimerítőnek tartják a szülői szerepet (3,888 pontérték), nem kifejezetten együttműködők (3,434 pontérték), de egyben nem is túlzottan aggódók (3,215 pontérték). Érdekes megállapítás az is, hogy korunk szülei sokkal inkább kritikai szemléletűek, semmint toleránsak (3,327 pontérték). Az összesen 32 állításból álló mérőeszköz egyes elemeit tovább jellemezhetnénk és elemezhetnénk. Ezt majd egy közeljövőben megjelenő monográfia tanulmányozásával teheti meg a tisztelt olvasó/érdeklődő (egyéb, a témához illeszkedő kutatási eredményekkel egyetemben). Summázva olyan következtetést tudunk levonni a kutatás által elért eredményekből, melyek szerint a jelenkor szülei nem élik meg drámaként a családokban végbemenő, korunkat egyértelműen jellemző azon folyamatokat és strukturális és funkcionális változások, melyeket mindenképpen orvosolni kellene.

MIKÉNT LÉPHET BE EBBE A FOLYAMATBA AZ ISKOLA INTÉZMÉNYE? MI A TÉT, MIRE MEGY KI A JÁTÉK?

Felmerül persze bennünk a kérdés: mit lehet kezdeni azzal a helyzettel, amikor az „orvos” (pedagógus/kutató) látja, hogy baj van, de a „páciens” (a szülők jelentős többsége) nem érzi és tudatosít olyan jellegű és mértékű gondot/problémát, mely miatt aggódnia kellene. A helyzet komoly – és bizony komoly optimizmusra van szükség, hogy így tudjuk folytatni a mondatot: de nem reménytelen. Az általános értelemben említett strukturális és funkcionális változások a család intézményének alapjait rengeti meg. Nem akarunk vészharangot kongatni, de pillanatnyilag még megjósolni sem tudjuk, milyen családról beszélhetünk majd 150 év múlva, s hogy létezik-e egyáltalán még a mai értelemben vett család intézménye. A felsőoktatásban tevékenykedő pedagógusként nem a vészharang kongatása a feladatunk. Sokkal inkább az, hogy a leendő pedagógusok pregraduális képzésébe olyan modult építsünk be, mely megfelelő kompetenciával vértzi fel őket ahhoz, hogy ezen kihívásnak képesek legyenek megfelelni. Tudjuk, hogy a siker/kudarck nem csak a pedagógusokon múlik. De rajtuk is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Karikó Sándor – Pintes Gábor (2015): *A nevelés filozófiai vonatkozásai*. Szeged, JGYF Kiadó. ISBN: 978-615-5455-20-9
- Kuhn Thomas S. (2002): *A tudományos forradalmak szerkezete*. Budapest, Osiris. ISBN: 963-37-9362-9
- Magyar Beck István (2003): *Érték és pedagógia*. Budapest, Akadémiai Kiadó. ISBN: 963-05-8072-1
- Pintes Gábor (2014): *Értékválság vagy értékdőmping*. In: *Katedra*, XXI. évf., 10. szám, 8–9. ISSN: 1335-6445
- Rajskey Andrej (2021): *Filozofia výchovy – vybrané state*. Trnava, TU v Trnave. ISBN: 978-80-568-0407-0

A tanulmány bírálati folyamaton ment keresztül.